

Jog és nyelv

Szerző: VINNAI Edina

Affiliáció: jogász szakértő, Társaság a Szabadságjogokért (TASZ)

Rovat: Jogbölcselet

Rovatszerkesztő: SZABÓ Miklós, JAKAB András

Lezárás dátuma: 2026.01.31

Idézési javaslat: VINNAI Edina: „Jog és nyelv” in JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SULYOK Gábor (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Jogbölcselet rovat, rovatszerkesztő: SZABÓ Miklós, JAKAB András) <http://ijoten.hu/szocikk/jog-es-nyelv> (2026). Konkrét szöveghelyre való hivatkozáshoz javasoljuk a szövegbeli bekezdésszámok használatát, pl. [8] vagy [12]–[18].

A jog és nyelv irányzat a „jog és ...” témakörbe sorolható interdiszciplináris terület, hasonlóan a jog és gazdaság, a jog és irodalom vagy a jog és társadalom irányzathoz, mely utóbbi a jog és nyelv irányzat bölcsőjének is tekinthető. Amikor a jogtudomány és más tudományok határán kialakult területeket kutatunk, nehézséget okozhat pontosan meghatározni a diszciplína határait, beazonosítani a tárgyát és részterületeit, valamint leírni egy egységes módszertanát. A jog és nyelv irányzat esetében ez azért is különösen nehéz, mert az elméleti megközelítések mellett számos empirikus vizsgálat is zajlott, például a bírósági tárgyalásokon történő megnyilatkozások nyelvészeti elemzésére. A szócikk röviden áttekinti a jog és a nyelv közötti hasonlóságokat, bemutatja a jogi nyelv legfontosabb jellemzőit, majd a jog és nyelv irányzat kialakulását, fejlődését, intézményesülését és részterületeit.

Tartalomjegyzék

1. Jog és nyelv, jogi nyelv

- 1.1. A jog és a nyelv közötti hasonlóságok
- 1.2. A jogi nyelv jellemzői
  - 1.2.1. A jogi nyelv: szaknyelv
  - 1.2.2. A jogi nyelv rétegei
  - 1.2.3. A köznyelv és a jogi szaknyelv különbségei
  - 1.2.4. A jogi nyelv közérthetőségének követelménye
- 1.3. A jogi nyelv kutatása

2. A jog és nyelv irányzat

- 2.1. A jog és nyelv irányzat előzményei
- 2.2. A jog és nyelv irányzat kialakulása
- 2.3. A jog és nyelv irányzat fejlődése, intézményesülése
- 2.4. A jog és nyelv irányzat területei

3. JEGYZETEK

1. Jog és nyelv, jogi nyelv

1.1. A jog és a nyelv közötti hasonlóságok

[1] Mind a nyelv, mind a jog olyan területe az életünknek, melyek a mindennapi tevékenységeinket, kommunikációnkat alapvetően befolyásolják. A kettő közül mégis alapvetőbb a nyelv, hiszen a jog léte alapvetően feltételezi a nyelvet, a nyelvi megformáltságot: mindaz, amit jognak és a jog működésének tekintünk, az a nyelv által, a nyelven keresztül létezik és történik. A két diszciplína ugyanakkor nem egymástól függetlenül létezik, viszonyuk rendkívül sokrétű, és számos hasonlóság fedezhető fel közöttük. Egyrészt mindkettő *komplex jelenség* abban az értelemben, hogy véges számú összetevőikből végtelen számú kimeneti változat állítható elő: a betűkből, hangokból bármilyen mondat létrehozható, a törvényi tényállásokból pedig történeti/ítéleti tényállások milliói realizálódhatnak. Másrészt a jog és a nyelv is ún. *sztochasztikus rendszer*, azaz a nyelvi és a jogi rendszeren belül és azokra vonatkozóan is csupán valószínűségi kijelentések tehetők: nincsenek örökérvényű, köbe vésett szabályaik, és nem lehet sem a nyelvi, sem a jogi kijelentésre egyértelműen azt mondani, hogy helyes vagy helytelen, mert ez mindig csak az adott helyzethez képest határozható meg.^[1]

[2] A hasonlóságok a nyelvre és a jogra reflektáló elméletekben is tetten érhetőek, melyek alapvetően kétféleképpen közelítenek a két jelenséghez. Az egyik lehetőség, amikor a nyelvre és a jogra egyaránt jellemző bizonytalanságot, esetlegességet megpróbálják kiküszöbölni, és olyan logikai rendszernek tekintik azokat, amit az egzakt természettudományokhoz hasonló módszerekkel lehet vizsgálni és elemezni. Ez a felfogás vezetett a nyelvtudományban a *strukturális nyelvészet* (lásd [22] bekezdés), a jogtudományban pedig a *pozitivistá jogtudomány* kialakulásához a XIX. század végén. A másik megközelítés ezzel szemben inkább a nyelv és a jog társadalmi funkcióját, értelmét vizsgálja, azt a szerepet, amit az emberek életében betölt. Ez a szemlélet kívülről, tágabb, társadalmi környezetében vizsgálja a két jelenséget, és azokat az emberi lét és cselekvés módjaként, az embernek a világhoz és önmagához való viszonyulásaként fogja fel. Ezzel a filozófiai megközelítéssel indult útjára a *nyelvfilozófia* és a *jogfilozófia* a nyelv és a jog társadalomban betöltött helyének és szerepének vizsgálatában, de a kettő végül egészen más utat járt be.

[3] Ugyancsak mindkét területre jellemző az *instrumentális szemléletmód*, mely szerint mind a nyelv, mind a jog csupán eszköz arra, hogy bizonyos céljainkat elérjük, megvalósítsuk. Ez a viszonyulás a jog és a nyelv egymás közötti viszonyában is megjelenik, amikor a jogászok úgy tekintenek a nyelvre, melynek segítségével különféle jogi céljaikat realizálhatják, míg a nyelvészek egyfajta nyelvtisztítói hevülettel közelítenek a jogi szaknyelvhez, hogy az tisztább, egyértelműbb legyen az átlagember számára. A szemléletváltás és a két diszciplína közti közeledés a nemzetközi szakirodalomban az 1960-as évekre tehető, amikor először az írott jogi nyelv, majd később – a nyelvhasználat vizsgálatára fókuszáló pragmatika megjelenésével (lásd még a [13] és a [22]–[23]) – a beszélt jogi nyelv vizsgálata is elkezdődött a nyelvészetben, a másik oldalon pedig a jogászok is felismerték a nyelv tanulmányozásában rejlő lehetőségeket. Különösen az 1970-es évektől lehetünk tanúi a két tudományterület egymásra találásának, ami az amerikai társadalomtudományokban a szociolingvisztika, valamint a jog és társadalom irányzat alapjain a jog és nyelv irányzat kialakulásához vezetett.

[4] Végül abban is találhatunk hasonlóságot a nyelv és a jog működésében, hogy mindkettő *párhuzamba állítható a játékkal*. A nyelvfilozófiában Ludwig Wittgenstein elméletében, az ún. „nyelvfilozófiai fordulat”-ot követően találkozhatunk azzal a megállapítással, hogy a nyelvhasználat nem egyszerű szabálykövetés (lásd még [22]), és amikor az anyanyelvünket tanuljuk, nem csupán az új szavakat és szabályokat sajátítjuk el ismétlés és utánzás révén, hanem a különböző szavak mikénti használatát különböző kontextusokban (ún. „nyelvjátékok”-ban),^[2] az életformába ágyazottan. Vannak kitüntetett jelentőséggel bíró „nyelvjátékok”, azaz olyan nyelvi mechanizmusok, amelyek rendszeresen visszatérnek az életünkben, és sajátos szókészlettel, grammatikával rendelkeznek (mint például a köszönés gyakorlata vagy az időjárásról való kommunikáció nyelve), ezek pedig egy életforma, egy kultúra jellegzetes jegyei is egyben. Továbbá azt is megfogalmazza, hogy a nyelvi szabályokat leíró grammatika úgy viszonyul a beszélt nyelvhez, mint a játékszabályok

a játékhoz: mind a játék, mind a nyelv szabálykövető magatartáson alapul, a szabályok megértése, elfogadása és alkalmazása teszi lehetővé, hogy valamilyen játékot játsszunk, vagy egy adott nyelvet beszéljük.

[5] A játékkal való párhuzam a jog esetében is megállja a helyét,^[3] hiszen a jog sem pusztán szabályainak összessége, és a jog működése sem értelmezhető egyszerű szabályalkalmazásként. Ha a jogot valóban csak szabályok összességének tekintenénk, akkor tényleg eljuthatnánk a mechanikus jogalkalmazás gondolatához, és semmi akadálya nem lenne a Leibniz által megálmodott „ítélkező automatának”. A jog szabályai azonban, hasonlóan a nyelv szabályaihoz, ugyancsak az alkalmazásuk során kelnek életre. A jogi eljárásokban sem csupán arról van szó, hogy az eljárási törvényben rögzített szabályok mentén zajlanak az események (habár a laikusok gyakran így gondolhatják), hanem ahogyan a nyelv szabályai a használat során a különböző helyzetekben az életformába ágyazottan folyamatosan alakulnak, úgy alakul a jogi eljárás szempontjából releváns tények, események megítélése (és ezen keresztül a jog értelmezése) is az eljárás résztvevői között zajló diskurzusokban. További hasonlóság, hogy a jogi eljárásokban is vannak olyan tipikus és visszatérő beszédhelyzetek, melyek sajátos szabályokkal rendelkeznek, és ezek nem csupán a szűk értelemben vett jogi szabályokat foglalják magukban, hanem a nyelvhasználati szabályokat is, melyek az ilyen szituációkban használatosak, és amit az eljárás professzionális résztvevői jól, míg a laikusok kevésbé ismernek. Ezt a jelenséget, hogy „milyen sok múlik” az eljárásban a nyelvi megfogalmazáson, gyakran maguk a laikusok is érzékelik, de nem tudják azt hatékonyan befolyásolni, a számukra kedvező irányba terelni. Ennek egyik oka, hogy a diskurzus intézményes környezetben zajlik, és szigorú, a hétköznapi beszélgetéseket szervező szabályoktól eltérő normák, nevezetesen a jogszabályok is befolyásolják, méghozzá autoritatív módon: azaz a kihallgatást végző rendőr vagy a bíró mondja meg, hogy ki, mikor, miről és mennyi ideig beszélhet. Többek között erre is rávilágítanak az amerikai jog és nyelv kutatások, például annak bemutatásával, hogy az eltérő beszédstílusok hogyan befolyásolják a laikusok szavahihetőségét, vagy hogyan lehet jól megfogalmazott kérdésekkel hátrányos helyzetbe hozni egy tanút a tárgyaláson.

1.2. A jogi nyelv jellemzői

1.2.1. A jogi nyelv: szaknyelv

[6] A jogi nyelv nehezen érthető: ez a jogi nyelvet vizsgáló nyelvészek kritikája és minden ember saját tapasztalata is. Hétköznapi élménye az állampolgároknak, hogy bár hallják, hogy a jogászok az ő anyanyelvükön szólnak meg, mégsem értik, hogy miről beszélnek; tudják, hogy a jog nem tudása (vagy nem értése) nem mentesít a felelősségrevonás alól, mégsem tudnak mindig maradéktalanul eleget tenni a jogszabályok előírásainak. Pedig a jogi nyelv is a nemzeti nyelv része, azon belül az ún. *szaknyelvek* közé soroljuk. A nemzeti nyelveket belső rétegzettségük alapján három részre oszthatjuk: normatív nyelvváltozatok (ide tartozik az irodalmi nyelv, valamint a beszélt és az írott köznyelv), területi nyelvváltozatok (nyelvjárások, dialektusok) és társadalmi nyelvváltozatok (csoportnyelvek vagy szociolektusok). Ez utóbbin belül helyezhető el a szaknyelvek csoportja a hobbinyelvek, az életkori nyelvváltozatok valamint az argó nyelv mellett.^[4]

[7] A jogi szaknyelv más szakmák nyelvéhez hasonlóan egy elkülönült szakmai, foglalkozási, tudományos terület művelőinek egymás közötti kommunikációját szolgáló nyelvi eszköz. A nyelv eszközként való használata a jogászok szemléletmódját tükrözi: a nyelv pusztán a jogi célok elérésére szolgáló semleges eszköz, így sokáig nem is törekedtek a nyelv belső összefüggéseinek mélyebb megértésére. Az érdektelenség azonban a nyelvtudomány részéről is sokáig jellemző volt: a nyelvészek a jogi nyelvet szaknyelvként kezelik és kritizálják a bonyolult, nehézkes megfogalmazás miatt. Ezzel szemben a jogászok a terminológiai pontosság és a szakszerűség követelményére hivatkozva ragaszkodnak a jogi szaknyelv kialakult jellemzőihez.

1.2.2. A jogi nyelv rétegei

[8] Ugyanakkor a jog nyelve nem homogén, hanem annak *több rétegét* különböztetjük meg. A jogi szövegtípusok osztályozása sokféleképpen lehetséges,^[5] ezek közül egyet ismertetünk, mely szerint vannak

1. a jogforrások,
2. a jog gyakorlati működése során keletkező ún. működési szövegek, valamint
3. a jogot értelmező, a jogalkalmazást segítő ún. magyarázó szövegek.^[6]

A jog működése során ezen szövegtípusok folyamatosan egymásba alakítása zajlik, előre meghatározott szabályok szerint. A *jogforrások* (->*jogforrások*) a jog legfontosabb szövegei, alapul szolgálnak a többi szövegtípushoz. Megfogalmazásuk általános, azaz a dolgok, a személyek, a cselekvések és a történések nagyobb osztályaira vonatkoznak, jövőbeni helyzeteket szabályoznak és kötelező erővel rendelkeznek. Megkülönböztetjük az elsődleges és a másodlagos jogforrásokat:

- az elsődleges jogforrások tipikus példái a magyar jogrendszerben a törvények és a rendeletek, de ide sorolhatjuk az uniós szabályokat vagy az alkotmánybíróság határozatait is, míg
- másodlagos jogforrások az állami kvázi-jogszabályok (például normatív határozatok, normatív utasítások) és nem állami kvázi-jogszabályok (például kollektív szerződések, kamarai szabályzatok), továbbá a bírósági döntvények.

A *működési szövegek* egyedi ügyekben keletkeznek, ahol jogokat és kötelezettségeket állapítanak meg konkrét személyekre vonatkozóan. Két alaptípusa az állami szervek által a jogalkalmazás során létrehozott döntések (bírósági ítéletek, hatósági határozatok), valamint a magánfelek jogkövetéséből születő szövegek (például szerződések, végrendeletek), de a jogalkotás folyamatában is találkozhatunk működési szövegekkel (például a jogszabályok előterjesztése, tervezete, indokolása és egyéb irományok). A *magyarázó szövegek* általában nem részei szorosan véve a jogrendszernek, inkább olyan metaszóvegek, amelyek a jogforrásokról és a működési szövegekről szólnak, ezeket magyarázzák. A jogrendszerhez legközelebb álló esete a kommentár, melynek fő feladata a jogászok munkájának segítése, de a tudományos szövegek és a laikusoknak szóló publicisztikák is ebbe a körbe sorolhatók.

1.2.3. A köznyelv és a jogi szaknyelv különbségei

[9] A köznyelv és a jogi szaknyelv összehasonlítása segíthet megérteni, hogy mik a jogi szaknyelv azon jellemzői, melyek gyakran megértési nehézségeket okoznak. Ehhez a nyelv egyes szintjein haladunk végig, ami egyúttal kijelöli a nyelvészet részterületeit is: ezek a grammatika (nyelvtan), a szemantika (jelentéstan) és a pragmatika (nyelvhasználat-tan). A grammatikán belül a fonetika/fonológia a betűk, hangok szintjén, a szótan (morfológia) a szavak szintjén, míg a mondattan (szintaxis vagy szintaktika) a mondatok szintjén vizsgálja a nyelvet. A szemantika a szavak jelentésével foglalkozik, míg a pragmatika a nyelvhasználat szempontjából vizsgálja a nyelvet, de külön kitérünk még a szókincs vizsgálatára is (ezzel a lexika, frazeológia foglalkozik).^[7]

[10] A *fonetika/fonológia* szintjén nincs jelentős eltérés a köznyelv és a jogi nyelv között, hiszen ugyanazokat a betűket, hangokat használjuk a szavak képzéséhez. A *morfológia* szintjén ugyancsak nem találunk lényeges különbségeket: a szótan szabályai ugyanazok, de bizonyos morfo-szintaktikai szerkezetek gyakrabban fordulnak elő a jogi nyelvben, mint a köznyelvben (például a főnevek nagyobb aránya, különösen az igékből „-ás”, „-és”, „-ság”, „-ség” képzőkkel képzett főnevek, gyakoriak a birtokos szerkezetek és az alárendelő szóösszetételek).

[11] A *lexika* és a *frazeológia* területén jól elkülöníthetők a jogi nyelv szókincsének bizonyos csoportjai:

1. A legtágabb kategória a köznyelvi szavak csoportja, melyeket a társadalom többsége által is értett köznyelvi értelemben, jelentésben használunk jogi környezetben is.
2. A következő a tudományos nyelv szintje, ahová a jogtudomány nyelve is besorolható. Ezen a szinten a szókinccs egy része átfedésben van más tudományterületek nyelvével, míg egy másik része a szűk értelemben vett jogi nyelv szókinccsét foglalja magában.

Ez utóbbi csoport, a speciális jogi szakszókinccs (*terminus technicusok*) további osztályozást tesz lehetővé:

- jogi jelentésű, de közismert szavak, melyek megértése nem okoz gondot a laikusoknak sem (például öröklés, hagyaték, végrendelet; ide sorolható sok ősi magyar jogi szavunk: bíró, bíróság, jog, törvény, per, tanú, eskü, örökös);
- olyan szavak, melyek köznyelvi hangzásuk ellenére sem érthetők a laikusok számára, ezek jelentése, fogalmi értelme nem, vagy nem teljesen világos (például jogalany, jogképesség, jogi személy, elbirtoklás, elévülés, vélelem, hatály, végzés);
- a köznyelvből átvett szavak, melyek a jogi nyelvhasználatban speciális, beszűkült és a köznyelvitől eltérő jelentésben szerepelnek (például dolog, jószág, test, rokon, birtok, panasz);
- a köznyelvben nem használatos jogi szakszavak (például a terhelt büntető eljárásjogi fogalma, melynek eltérő jelentése van az orvostudományban).

[12] A *mondattan*, *szintaxis* szintjén jelennek meg a jogi nyelv azon jellegzetességei, melyek miatt leggyakrabban felmerülnek a tökéletesítésére irányuló kritikák. Ilyen jellemzője a jogi nyelvnek például az ún. főnévi (nominális) szerkezetek gyakori használata (például az „intézkedik” helyett az „intézkedést foganatosít” kifejezés használata), a határozott névelő elhagyása („alperes köteles az okozott kárt felperes részére megtéríteni”) vagy a gyakori tagadó szerkezetek. De sok probléma abból adódik, hogy a jogszabályok megfogalmazása pontatlan, félreérthető (vagy ha akarjuk, szándékosan félreértelmezhető), előfordul azonban az is, hogy a helyesírás alapvető szabályainak sem felelnek meg, és gyakran éppen ebből fakad a jogszabály értelmezésének szükségessége. Jellemző még a jogi nyelv stilisztikájára a személytelenség, a harmadik személyű megfogalmazás (például amikor a bíró a saját döntésére E/3. személyben, mint a bíróság döntésére hivatkozik), az elvontság, valamint a hosszú, bonyolult, többszörösen összetett mondatok. A szintaxis szintjén szembesülhetünk a jogi nyelv azon jellegzetességével is, hogy az írott jogi nyelv alapvetően meghatározza a beszélt jogi nyelvet, ahhoz szorosan kötődik, a jogszabályokban használt és rögzült szókapcsolatok megjelennek a beszélt jogi nyelvben is.

[13] A szavak jelentését vizsgáló *szemantika* területén ugyancsak feltárhatók a jogi szaknyelvnek a köznyelvtől eltérő markáns jellegzetességei, amit a jogi szemantika mint elkülönült kutatási terület képviselői tártak fel. A nyelvfilozófiában használt szemantikai háromszög segítségével lehet jól megvilágítani a nyelv azon jellemzőjét, hogy a szavak jelentését a jel-jelentés-jelölet hármában lehet meghatározni. A jel (most az egyszerűség kedvéért) egy szó (például hal), a jelentés az a gondolati tartalom, mentális kép (idea), amit a jel hordoz (hidegvérű, gerinces, kopoltyús vízi állat), míg a jelölet az a dolog, tárgy a külvilágban, amire a jel utal, amit reprezentál. A jelek (szavak) mindig rendelkeznek egy adott nyelvi közösségben valamilyen jelentéssel, de nem mindig van jelöletük, amire rá lehet mutatni a valóságban (például tündérek, vagy olyan fogalmak, mint az éhség). A jogi kifejezések egyik megkülönböztető jellemzője éppen ez, hogy gyakran *nincs jelöletük*, mert az általuk jelölt valóság egyszerűen nem létezik: nincs olyan konkrét dolog, amire a valóságban rámutathatunk, amikor olyan fogalmakat használunk, mint például tulajdon, szerződés (az annak létrejöttét igazoló okirat nem azonos magával a szerződéssel), öröklés stb. Ezeknek az elvont, absztrakt fogalmaknak tehát csak jelentése van, jelöletük nincs, például a tulajdon fogalma egy olyan elvonatkoztatás, ami meghatározott jogcímekeket meghatározott jogosítványokkal kapcsol össze (ha valaki valamilyen jogcímen, például örökléssel, adásvétellel, cserével stb. megszerez egy dolgot, annak számos következménye lesz, például eladhatja, elajándékozhatja, akár meg is semmisítheti, és ennek leírását könnyíti meg a tulajdon

fogalmának használata).

[14] A szemantika területén a jogi nyelv másik jellegzetessége a *normativitás*, aminek több dimenziója is feltárható. Egyrészt a jogi jelenségek esetében a jelentés és az érvényesség szorosan összefonódik: például egy nyelvi értelmetlen végrendelet érvénytelen is, mert nem állapítható meg a tartalma, és egy (jogilag) érvénytelen végrendelet értelmetlen is, „nem jelent semmit”, hiszen nem lehet végrehajtani. Másrészt a jogi kifejezések nem a létező valóságra, hanem egy még nem létező, de lehetséges valóságra vonatkoznak; azaz nem a jogi kifejezéseket vetjük egybe a valósággal, hanem a valóságot a jogi előírásokkal. A jog tehát nem leírja, hanem előírja a valóságot, azt, hogy a dolgoknak hogyan kell vagy kellene lenniük. Végül a normativitás a szavak jelentésére is kiterjedhet, amikor például a jogszabályok értelmező rendelkezései kötelező jelleggel előírják egy fogalom jelentését.

[15] A *pragmatika* a nyelvészet legfiatalabb ága, az 1970-es években alakult ki, és a nyelvtani szabályok vizsgálata helyett már a nyelv mindennapi használatára fókuszált (lásd [22]-[23]). A pragmatika a társadalmi cselekvés egyik formájának, a nyelvi interakciónak a tudománya, mely a nyelvnek különböző szituációkban és különböző célok elérése érdekében történő használatát kutatja, tehát azt, hogy a beszélő miképpen használja fel (vagy akár használja ki) a nyelvi kompetenciája által nyújtott lehetőségeket annak érdekében, hogy céljait el tudja érni, illetve szándékait meg tudja valósítani. A pragmatikán belül végzett vizsgálatok mutattak rá arra, hogy az egyoldalú történetmesélésnek, valamint az emberek közötti párbeszédnek is megvannak a maga törvényszerűségei: ezzel foglalkozik a narrativitás-, illetve a diskurzus-elmélet.

[16] A *narrativitás- vagy narratológia-elmélet* az egyoldalú történetmesélés szabályszerűségeit kutatva kimutatta, hogy a rendkívül sokszínűnek tűnő történetek mögött valójában csupán néhány történet-típus húzódik meg, melyek ráadásul egy adott közösségre, kultúrára jellemzőek.^[8] Az ún. narratív kompetencia, mint egy tanult, kulturális képesség, arra teszi képessé az embert, hogy a különféle történeteket megértse, és ő maga is képes legyen úgy előállítani és előadni egy történetet (például egy jogi eljárásban a vallomását), hogy az megfeleljen az adott közösségben elfogadott történet-mesélési sémáknak: ettől lesz ugyanis nem csak igaz, hanem a hallgatóság számára is hihető a története. Mivel a jog maga is egy történet (különösen egy jogi eljárásban, ahol a bíró jellemzően mások elmondása alapján dönti el azt is, hogy mi történt), nem meglepő, hogy a narratológia megállapításait a jogi környezetben zajló történetmesélésekre is alkalmazzák (gyakran a *legal storytelling* elnevezés alatt is találkozhatunk ezzel a kérdéskörrel, lásd még [58]).

[17] A *diskurzus-elmélet* a diskurzussal, a párbeszéddel, két vagy több ember között zajló társalgás elemzésével foglalkozik, és az egymásra reflektáló megnyilatkozásokat vizsgálja, így ennek a nyelvészeti irányzatnak is értelemszerűen vannak olyan megállapításai, melyek alapul szolgálhatnak a jogi diskurzusok vizsgálatához. A diskurzus-elmélet egyik iránya a társalgáselemzés (vagy más néven konverzációelemzés), melynek első jelentős képviselői „Santa Barbara Iskola” néven kezdték meg tevékenységüket, és a nyelvészek akkor figyeltek fel rájuk, amikor 1974-ben a *Language* című folyóiratban publikált írásukban bizonyították,^[9] hogy a társalgás is egy szabályok által irányított folyamat, de az írott nyelvtől független törvényszerűségekkal rendelkezik, és a beszélgetések vizsgálatával éppen ezeket a törvényszerűségeket és szerkezeti mechanizmusokat próbálják kimutatni egy saját vizsgálati módszerrel. A társalgáselemzés célkitűzése, hogy empirikus módon, természetes hétköznapi beszélgetéseket rögzítsen és elemezzen, és ezáltal a verbális interakció szerkezetét vizsgálja, amelyben megjelennek olyan jelenségek is, melyeket a hagyományos elemzéssel nem lehetett leírni, mint például a verbalizáció látszólag egyéni zavarai (a beszéd folyamatát megtörő szünetek, akadozások, bizonytalanságok, ismétlések, javítások), a beszélőváltás mechanizmusának, a szekvenciális rendnek és a javítási mechanizmusok szabályainak vizsgálata. Ez a módszertan aztán hamarosan megjelent a jogi környezetben zajló diskurzusok vizsgálatában is, más területhez sorolható kutatásokban is alkalmazták.

[18] A diskurzus-elméleten belül külön érdemes megemlíteni még annak *kritikai irányzatát*, mely (Michel Foucault után, aki szerint a diskurzus és a hatalom szorosan összefüggő fogalmak)^[10] a diskurzust a hatalom/tudás függvényeként definiálja és vizsgálja, és azt vallja, hogy a nyelvhasználatot csak hatalmi viszonyként szabad és lehet elemezni. A kritikai diskurzus-elmélet szerint egy diskurzusban a megszólalás lehetősége, módja és a diskurzus irányításának lehetősége nem véletlenszerűen oszlik meg az emberek között, hanem a beszédhelyzettől független hatalmi dimenziók mentén. Aki pedig egy diskurzust irányít, az valódi hatalommal rendelkezik, és épp ennek a hatalomnak a megszerzéséért folyik a harc az emberek között. Könnyen tetten érhető ez a jelenség az olyan diskurzusokban, ami egymással alá-fölérendeltségben lévő személyek (például tanár–diák, rendőr–állampolgár, főnök–beosztott) között zajlik, de tulajdonképpen árnyaltabb formában szinte minden hétköznapi kommunikációban jelen van. Különösen igaz ez a jogi környezetben zajló diskurzusokra, ahol a jog önmagában egy autoritatív intézmény, képviselői pedig a jog felhatalmazása alapján olyan hatalommal rendelkeznek a hivatalos diskurzus irányításában, ami csak egészen kivételes esetekben fordul elő más, nem-jogi környezetben. A nyelv tehát nem csupán eszköz, amelyen keresztül a jogi hatalom működik, hanem *a nyelv maga a hatalom a jogban*. A hatalom egyszerre oka és következménye azoknak a nyelvi interakcióknak, melyek naponta lezajlanak a rendőrségi kihallgatásokon, bírósági tárgyalásokon és más jogi környezetben (lásd még [35]).

1.2.4. A jogi nyelv közérthetőségének követelménye

[19] A jogi szövegek nehezen érthetősége a laikusok részéről idővel kitermelte a közérthetőségre vonatkozó és egyre erősödő igényt. A jogszabályok és egyedi határozatok *közérthető megfogalmazásának* követelménye több érvel is alátámasztható: a jogi előírások az emberek magatartásának egyre nagyobb területét szabályozzák és az önkéntes jogkövetés előfeltétele, hogy mindenki megértse azokat. Bár a jogi nyelv szaknyelvként egy hivatás és egy tudományterület céljait is szolgálja, nem kevésbé lényeges szempont, hogy azok a társadalom tagjai számára is hozzáférhetőek legyenek, és a hozzáférhetőség egyik dimenziója az általános és egyedi szabályok érthetősége. A joghoz való hozzáférés és a tisztességes eljárás követelményeinek (->[a tisztességes eljáráshoz való jog](#)) van egy nyelvi dimenziója is, ami arra világít rá, hogy bár a jogszabályok kihirdetése révén a joganyag és a jogérvényesítés eszközrendszere elvileg és formailag bárkinek egyformán rendelkezésére áll, e lehetőséggel nem egyenlő esélyekkel élnek a társadalom különböző csoportjai. Az egyenlőtlenséget a vagyon/jövedelem és a műveltség/iskolázottság független szociológiai változói magyarázzák a legszemléletesebben, de azt is látni kell, hogy az „anyanyelvi kompetencia” nem foglalja magában a „(jogi) szaknyelvi kompetenciát”, ezért az is elvárás, hogy a jogi eljárás laikus résztvevői ne kerüljenek kiszolgáltatott, alárendelt helyzetbe pusztán azért, mert nem értik azt a (szak)nyelvet, amelyen a professzionális résztvevők hozzájuk beszélnek. Ezért alapvető követelmény a közérthető jogi szövegek előállítása és a jogi környezetben zajló interakciókban a közérthető fogalmazás, amit már az eljárási törvények is megkövetelnek a jogalkalmazóktól.

[20] Ezt a jogalkotókkal és jogalkalmazókkal szemben egyaránt megfogalmazott és egyre erősödő igényt karolta fel az elsőként angolszász országokban megjelenő *Plain Language* mozgalom, ami azóta világszerte, így hazánkban is elterjedt. Az International Plain Language Federation^[11] 2014-ben dolgozta ki a közérthető fogalmazás általános fogalmát, amiből levezethetők a közérthetőséghez szükséges követelmények:

Akkor nevezünk egy szöveget közérthetőnek, ha a szöveg felépítése, megfogalmazása és kinézete olyan, hogy a célközönség 1. megtalálja benne, amire szüksége van, 2. megérti, amit talált, és 3. az információ segítségével el tudja érni a célját.

E fogalom alapján 2023-ban a Nemzetközi Szabványügyi Szervezet (International Organization for Standardization – ISO) a közérthető fogalmazás szabványát^[12] is elkészítette, ami lehetőséget kínál bármely állami és egyéb szervezet számára, hogy közérthető szövegeket állítson elő.

1.3. A jogi nyelv kutatása

[21] A jogi nyelv fent ismertetett jellemzőinek feltárása elsősorban nyelvészek, nyelvfilozófusok által végzett elemzéseknek köszönhető, melyek első körben az *írott* jogi nyelvre fókuszáltak, és a törvényeket, valamint egyéb írásos jogi dokumentumokat kezdték elemezni. Az első jelentős munka e körben David Mellinkoff *A jog nyelve* című monográfiája volt, amelyben a szerző az angol írott jogi nyelv szerkezetét vizsgálta, és feltárta annak latin, francia és angolszász gyökereit.^[13] Nem sokkal később azonban a *beszélt* nyelvi környezetben zajló nyelvhasználat felé fordult a figyelem, ezzel indultak meg az empirikus kutatások is, és kezdett el formálódni az az új interdiszciplináris terület, amire ma már jog és nyelv irányzatként hivatkozunk.

[22] Ehhez azonban szükség volt a nyelvfilozófiából induló és a nyelvészetben belül is megjelenő szemléletváltásra, amit a Ludwig Wittgenstein osztrák filozófus nevéhez köthető ún. „nyelvfilozófiai fordulat” (*linguistic turn*) fémjelez.^[14] A modern nyelvészet megalapozójaként számontartott Ferdinand de Saussure svájci nyelvész munkásságának köszönhetően korábban hosszú évtizedekig az ún. *strukturizmus* volt az uralkodó szemlélet, mely szerint a nyelvészetnek kizárólag a nyelvi rendszer struktúráját, szabályszerűségeit kell vizsgálnia.^[15] Így kezdetben Wittgenstein is úgy gondolta, hogy a nyelv pusztán a világ leképezése, azaz úgy ábrázolja a nyelv a világot, mint egy kép (ez a „jelentés képmélete”). Később azonban szakít ezzel az ún. nyelvtükrözés elmélettel, és a nyelvi jelek használatára helyezve a hangsúlyt azt vallja, hogy a nyelvi kifejezések több funkció betöltésére is alkalmasak, nem csupán a valóság hű leírására. Azzal sem ért már egyet a nyelvi fordulatot követően, hogy a mindennapi nyelv tökéletlen lenne: ehelyett úgy látja, hogy az alkalmas arra, amire egyébként való, hogy az emberek információt cseréljenek, kommunikáljanak a segítségével.

[23] Ez a szemléletváltás a nyelvfilozófiában a nyelvészetben belül is a nyelvhasználatra irányította a figyelmet, és vezetett el az 1970-es évekre (a grammatika és a szemantika után) a nyelvészet harmadik nagy területének, a pragmatikának a kialakulásához. A *pragmatika* tehát már kifejezetten a nyelv használatával foglalkozik, a nyelvre már nem pusztán szabályok összességéként tekint, hanem felismeri, hogy a nyelv a mindennapi cselekvéseink része, melynek segítségével igyekszünk elérni a céljainkat, befolyásolni mások cselekvéseit vagy változást előidézni a minket körülvevő világban – és ennek során akár el is térhetünk a nyelvtani szabályok szigorú előírásaitól.

[24] A jogi nyelv pragmatikai vizsgálata olyan, ún. zárt beszédhelyzetekben kezdődött meg, mint például egy rendőrségi kihallgatás vagy bírósági tárgyalás, ahol a társalgás kereteit, a beszélők lehetőségeit szigorú eljárási szabályok határozzák meg. A jogi eljárásban gyakorlatilag minden eljárási cselekmény a nyelv szintjén zajlik, amire egy sajátos kettőség jellemző: a jogot képviselő és a jog nyelvét beszélő szakember áll szemben és rendel alá saját professzionális nyelvhasználatának a laikusok köznap nyelvhasználatát. Az eljárás során pedig egy folyamatos ún. *intra lingvális (nyelven belüli) fordítással* találkozhatunk: a (büntető)eljárás elején a laikus története, mire a rendőrségi jegyzőkönyvbe kerül, már a jogi nyelv formáját ölti, az eljárás során a jogászok ezen a „kód”-on kezelik a történetet,^[16] majd az eljárás végén, az ítéletben megtörténik egy bizonyos fokú „visszafordítás” jogi nyelvről laikus nyelvezetre.^[17] Azon túl, hogy már önmagában azt is érdemes vizsgálni tárgyává tenni, hogy ezek az átfordítások pontosan hogyan is történnek, és ennek során vajon bekövetkezik-e lényeges tartalmi változás a történetben, tovább árnyalja a képet az a tény, hogy a jogi nyelvhasználat ily módon kialakított dominanciája az eljárásban tulajdonképpen az elnyomás eszközeként is szolgál, nem csupán nyelvi, hanem társadalmi, politikai értelemben egyaránt. A kihallgató helyiségben vagy a tárgyalóteremben zajló interakció nem egyszerűen egy játszma vagy dráma, hanem a társadalomirányítás kényszerapparátusának működtetése (lásd még

2. A jog és nyelv irányzat

2.1. A jog és nyelv irányzat előzményei

[25] A jog és nyelv irányzat két korábbi diszciplína, a szociolingvisztika, valamint a jog és társadalom irányzat metszéspontjában alakult ki. A folyamat az USA-ban indult el, ahol a hetvenes évektől kezdődően nagy számban végeztek empirikus kutatásokat a jogtudomány és a nyelvtudomány határán mozogva, és a két, addig egymástól elszigetelten művelt tudományterület módszertanára, megállapításaira támaszkodva kezdték vizsgálni a jogi környezetben, különösen bírósági tárgyalásokon kialakuló beszédhelyzeteket. Ezek az empirikus kutatások vezettek el a jog és nyelv irányzat kialakulásához.

[26] A szociolingvisztika (vagy társadalomnyelvészet) a szociológia és a nyelvészet határterületén önállósodott az 1950-es évektől.^[18] A szociolingvisztika a nyelvhasználat és a társadalmi helyzet összefüggéseit vizsgálta és korán igazolást nyert, hogy a nyelv kiemelkedő szerepet játszik a társadalmi egyenlőtlenségek kifejezésében és újratermelésében, a társadalmi helyzet pedig meghatározza egy ember nyelvhasználatát.

[27] Basil Bernstein munkásságából^[19] vált ismertté az ún. *nyelvi kód* fogalma, ami az emberek saját nyelvhasználatát jelenti, és ezt közvetlenül meghatározza a társadalmi környezet és a társadalmi hierarchiában elfoglalt pozíciója. Iskolás gyerekek nyelvhasználatát vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy egy társadalomban kétféle nyelvi kód létezik: a *kidolgozott kód* egy magasabb minőséget képvisel, melynek birtokában bonyolult összefüggések, elvont fogalmak használatára és kifejezésére is képes az ember, a *korlátozott kód* birtokában viszont csak egyszerű, töredékes kifejezéseket képes alkotni annak használója. Bernstein szerint azok a gyerekek, akik családjuk alacsonyabb társadalmi helyzetéből fakadóan nem sajátítják el a kidolgozott kódot szüleiktől, az iskolában nehezebb helyzetbe kerülnek, lemaradnak és ez későbbi társadalmi helyzetüket is hátrányosan befolyásolja, csak alacsonyabb presztízsű munka ellátására lesznek képesek, így ők maguk is ugyanabban a társadalmi rétegben maradnak, ahonnan eredetileg származnak: így termeli újra a társadalmi hierarchiát a nyelvhasználat. Hasonló megállapításokra jutott Pierre Bourdieu is a francia oktatási rendszer tanulmányozásakor.^[20]

[28] Bernstein kommunikációs kódokról szóló elméletét sokan kritizálták, például William Labov azért, mert nem vette figyelembe a szocializációban szerepet játszó egyéb tényezőket, vagy hogy a vizsgálatokat nem végezte el életszerű helyzetekben is, továbbá azért is, mert nem volt megfelelő az adatgyűjtés, és összességében a középréteg nyelvi gyakorlatát, normáit abszolutizálta. Arra azonban Labov is felhívta a figyelmet, hogy a különböző társadalmi tényezők (például faj, nem, kor stb.) hatással vannak a nyelvhasználatra, vizsgálataiban azt találta ugyanis, hogy a New York-i emberek nyelvhasználati módját nagymértékben befolyásolja társadalmi helyzetük.^[21]

[29] A hátrányos nyelvi helyzet feltárása és elemzése a szociolingvisztika egyik központi témája lett mind a nemzetközi, mind a hazai szakirodalomban. Általánosságban hátrányos helyzetről akkor beszélhetünk, ha valaki konkrét élethelyzetekben, a társadalomban való érvényesülés területén az esélyegyenlőtlenséget tapasztalja meg. Ennek a helyzetnek a következménye a *nyelvi hátrány*, amikor nem állnak az ember rendelkezésére azok a nyelvhasználati eszközök, melyek a sikeres, hatékony kommunikációt biztosítják, „amikor valakinek valamilyen okból vállalnia kell a beszélést, és az illető nincs tisztában a szabályrendszerrel, amelyet alkalmaznia kellene”.^[22] Nyelvi hátrány azonban nem csupán a társadalmi helyzet függvényében alakulhat ki, hanem például amiatt is, ha valaki nem a köznyelvet, hanem valamely nyelvjárást beszél, ugyanis általában jellemző a nyelvjárások negatív társadalmi megítélése, az ún. stigmatizáció.^[23] De ugyancsak nyelvi hátrányban szenvednek a kisebbségi nyelvet beszélők, függetlenül attól, hogy egyébként társadalmi

helyzetüket tekintve nincsenek feltétlenül hátrányos helyzetben.^[24]

[30] A szociolingvisztikában feltárt nyelvi hátrány a jogi kontextusban zajló beszédhelyzetekre is értelmezhető, hiszen például rendőrségi kihallgatásokon vagy bírósági tárgyalásokon a laikusok nem csupán a társadalmi helyzetük vagy nem standard nyelvhasználatuk miatt kerülnek nyelvi hátrányba (bár ezek is egyértelműen létező és bizonyítható jelenségek), hanem amiatt is, hogy nem ismerik a jog nyelvezetét, a jogi fogalmak és kifejezések jelentését (->a szociolingvisztika jogi alkalmazása).

[31] A szociolingvisztika legfőbb eredménye, hogy rávilágított arra, hogy a nyelvi változatok nem véletlenszerűek, hanem társadalmilag meghatározottak, és ma már tudjuk, hogy bizonyos társadalmi különbségek hogyan jelennek meg a nyelvben. Az irányzat kritikájaként fogalmazták meg azonban, hogy ezeket az eredményeket nem kapcsolta össze más, tágabb jelenségekkel, a konverzáció-elemzésben például nem vizsgálták a hatalommal való kapcsolatot, hanem úgy kezelték a beszélgetések résztvevőit, mintha azok – társadalmi helyzetüket tekintve – egyenlők lennének. Részben ezekre a kritikákra reagált és ezeket a területeket kezdte vizsgálni a későbbiekben a jog és nyelv irányzat.

[32] A szociolingvisztikával időben nagyjából egyszerre formálódott a jogtudományon belül a jog és társadalom irányzat, mely sokféle háttérrel, képzettséggel rendelkező tudósból (szociológusokból, történészekből, filozófusokból, elméleti és gyakorlati jogi szakemberekből) állt össze a második világháborút követően.^[25] A jog és társadalom irányzatot nehéz pontosan körülhatárolni, különösen problémás a jogszociológiától való elhatárolása, hiszen mindkét területnek az az alapállása, hogy a jogot kívülről, a társadalom irányából, más tudományterületek módszertanát alkalmazva tanulmányozza. Az elhatárolást az is nehezíti, hogy a jogszociológiát sem könnyű pontosan körülhatárolni, többféle álláspont ismert és elfogadott ebben a kérdésben: vannak akik a szociológia, míg mások a jogtudomány részterületének tekintik, megint mások viszont önálló kutatási területként tekintenek rá, ahol többféle társadalomtudomány módszereit alkalmazzák a jogi jelenségek és intézmények tanulmányozására (->jogszociológia) Az angol és amerikai szakirodalomban a mai napig heves vita folyik arról, hogy pontosan mit is takar a jog és társadalom irányzat, mely kutatási területek sorolhatók alá, és egyáltalán mi is a feladata, hogyan tud hozzájárulni a jog jobb működéséhez és annak jobb megértéséhez.^[26]

[33] Az irányzat korai képviselői mindenesetre foglalkoztak néhány olyan területtel, és olyan módszertant alkalmaztak, ami segíthette a jog és nyelv irányzat kialakulását. A jogot jellemzően a gyakorlatban vizsgálták (*law in action*), és ennek során kifejezetten azokra a problémákra koncentráltak, melyek a jog tökéletlenségét bizonyítják. Rendkívül kritikusan szemlélték például az egyenlő bánásmód követelményének érvényesülését a gyakorlatban, és vizsgálataikban olyan kérdésekre keresték a választ, mint például hogy kit és miért tartóztat le általában a rendőrség,^[27] hogyan erősíti a jogi szabályozás a nemi alapú megkülönböztetést a családjogi és munkajogi viszonyokban,^[28] és voltak kutatók, akik a jogi döntéshozatal folyamatát vizsgálták.^[29] Az irányzat hiányosságaként azt szokták ugyanakkor megfogalmazni, hogy csupán dokumentálta azt a tényt, hogy a jog egyszerűen nem képes megvalósítani az egyenlőség követelményét, ugyanakkor nem magyarázta meg, hogy hogyan is történik mindez, melyek azok a mechanizmusok, melyek megakadályozzák ezt.

2.2. A jog és nyelv irányzat kialakulása

[34] A szociolingvisztika, valamint a jog és társadalom irányzat előremutató eredményeire, de egyúttal hiányosságaikra tekintettel merült fel az igény a két terület módszertanának, célkitűzéseinek módosítására, illetve azok egyesítésére, és tulajdonképpen ebből a törekvésből fejlődött ki a jog és nyelv irányzat. Mivel a szociolingvisztika azt tárta fel, hogy a különböző társadalmi jellemzők hogyan függnék össze az emberek által használt nyelvi változatokkal, a jog és társadalom irányzat képviselői pedig azt állították, hogy ezek a nyelvi változatok befolyásolják a

joghoz való hozzájutást, kézenfekvőnek tűnt az a törekvés is, hogy azokat a beszédhelyzeteket kell tanulmányozni, ahol a nyelvhasználat és a jog találkozik.

[35] Számos olyan tanulmány, könyv látott ezután napvilágot, melyek – immáron a jog és nyelv irányzat égisze alatt – azt próbálták feltárni, hogy a jogban megnyilvánuló *hatalom* hogyan működik jogi környezetben, és megpróbálták beazonosítani azokat a nyelvi mechanizmusokat, melyeken keresztül a hatalom megjelenik, azt gyakorolják vagy esetleg visszaélnék vele. A kutatások többsége rávilágít arra a kritikai diskurzus-elmélet (lásd [18]) által is megfogalmazott tételre, hogy a nyelv nem csupán eszköz, amelyen keresztül a jogi hatalom működik, hanem *a nyelv maga a hatalom a jogban*. A hatalom egyszerre oka és következménye azoknak a nyelvi interakcióknak, melyek naponta lezajlanak a rendőrségi kihallgatásokon, bírósági tárgyalásokon és más jogi környezetben. A kutatások során készített hangfelvételek pontosan dokumentálják ezt az aszimmetrikus viszonyt a felek között, eltérő nyelvhasználati módjaik pedig egyértelműen tükrözik a diskurzusban hatalommal rendelkező, valamint az alárendelt fél helyzetét.

[36] Az 1970-es évek óta eltelt évtizedekben az Egyesült Államokban és Európában egyaránt, a kutatók egyre többféle elemzési szempontot vontak be a jog és a nyelv kapcsolatának vizsgálatába. Az angol nyelvű, de például a német szakirodalomban is elsősorban kvalitatív kutatásokkal^[30] találkozhatunk a jog és nyelv területén, és jellemzően – bár nem kizárólagosan – a *bírósági, különösen büntetőjogi tárgyalások elemzésén* keresztül vizsgálják a jogi nyelvhasználatot. Ennek oka, hogy a kutatók olyan interakciók vizsgálatára törekedtek, ahol a beszélgetés résztvevői nagyobb társadalmi különbségeket mutatnak, ezért markánsabb különbségek állapíthatók meg nyelvi viselkedésük alapján (ez a szociolingvisztika hatása), itt sokkal erőteljesebben jelenik meg a felek aszimmetrikus kapcsolata, ily módon az állampolgárok alárendelt és kiszolgáltatott szerepe, valamint jobban tetten érhető a jog hatalmi dimenziója. Másrészt a jog dráma-jellege is inkább megmutatkozik ezekben az ügyekben: a bírósági tárgyalás valóban összehasonlíthatónak tűnik egy színházi előadással, csak a tárgyaláson az eljárási szabályok adják az előadás dramaturgiáját.^[31] Végezetül a büntetőjogi eljárások nyelvi szempontból való vizsgálata a kutatók reményei szerint feltárhat olyan jelenségeket, jogi problémákat, melyekkel érdemes komolyan foglalkozni, így ezek a kutatások akár visszahathatnak a jogalkotásra és a jogalkalmazásra is, általában véve pedig hozzájárulnak a jog működésének jobb megértéséhez.

2.3. A jog és nyelv irányzat fejlődése, intézményesülése

[37] A jogi nyelvet vizsgáló számtalan kutatás több tudományterületről indult el, amelyek értelemszerűen nagyon eltérő módszereket alkalmaztak vizsgálati tárgyuk jobb megértésére. Ezért korán megjelent az igény ezeknek a kutatási irányoknak a számbavételére, a jog és nyelv irányzat lehatárolására, de a mai napig nincs egy egységes álláspont arra nézve, hogy mely területek és kutatások tartoznak az irányzathoz.

[38] A kezdeti időszakot, a hetvenes évek elejétől a nyolcvanas évek közepéig végzett kutatásokat Judith Levi és Anne Walker 1990-ben megjelent kötetükben ismertetik,^[32] összefoglalva egy 1985-ben megrendezett konferencia előadásait. A kötet legfőbb érdeme – azon túl, hogy nagyjából ehhez a konferenciához és kötethez köthetjük a jog és nyelv irányzat nevesítését –, hogy szisztematikusan összegyűjti a hetvenes évek elejétől a nyolcvanas évek közepéig végzett kutatásokat, rámutat azokra a kutatási területekre, melyek nem kaptak kellő figyelmet, és egyúttal kijelöli a további lehetséges kutatási irányokat. Úgy látják, hogy ebben a mintegy másfél évtizedben három fő csapásirány körvonalazódott a kutatásokban a jog és nyelv területén:

1. a tárgyalóteremben zajló kommunikáció tanulmányozása, amire a *courtroom studies* elnevezést használják (olyan kutatások tartoznak ide, mint például a kérdésfeltevés módjának hatása a tanúk emlékezetére, a laikusok nyelvhasználatának hatása a szavahihetőségekre, az esküdteknek adott bírói utasítások érthetősége és hatékonysága, lásd [61]);
2. azok a kutatások, amelyek a nyelvet mint a jog tárgyát kezelik és vizsgálják (ide sorolják a

különböző kisebbségek, például nem anyanyelvűek, nagyothallók nyelvhasználati jogainak kutatását, hangfelvételek bizonyítékként való felhasználásának lehetőségeit, a rágalmazás és szóbeli fenyegetések elemzését, a fogyasztóvédelem területén felmerülő nyelvészeti kérdéseket és a szólásszabadsággal kapcsolatos problémák vizsgálatát),

3. az írott jogi nyelv vizsgálata (a szerződések és különböző formanyomtatványok érthetőségének kutatása, illetve a jogszabályok, jogszabálytervezetek nyelvezetének vizsgálata).

[39] John Conley és William O'Barr 1998-ban megjelent tanulmánykötete^[33] a következő időszak kutatásait foglalja össze, sokkal nagyobb figyelmet fordítva a jogban megjelenő hatalom bemutatására. Az empirikus kutatások (például a nemi erkölcs elleni bűncselekményeket tárgyaló eljárások, a mediáció keretében zajló házassági bontóperek) eredményeit összegezve arra a következtetésre jutnak, hogy az amerikai jogrendszer patriarchális jellege nagyon jól kimutatható abban, hogy az eljárásokban részt vevő jogászok jellemzően a férfiak által használt beszédstílust preferálják. Ez pedig nem csupán a nőket, hanem más alárendelt társadalmi csoportokat (például feketéket, iskolázatlanokat, munkanélkülieket stb.) is hátrányos helyzetbe hoz, és ezáltal gátat szab az egyenlőség gyakorlati megvalósulásának.

[40] A harmadik átfogó jellegű kötet tíz évvel később, 2008-ban jelent meg, és egy 2006-ban Düsseldorfban megrendezett konferencia előadásait tartalmazza.^[34] A jog és nyelv irányzat addigi fejlődését, aktuális helyzetét, ismertségét és szóba jöhető részterületeit Peter Tiersma foglalta össze a kötet egyik tanulmányában.^[35] Úgy látja, hogy a jog és nyelv kutatási terület nem kap kellő figyelmet sem szakmai körökben, sem a laikus közönség körében, aminek szerinte egyik oka, hogy az Egyesült Államokban a jogászok és a jogot oktatók egyaránt továbbra is csak eszköznek tekintik a nyelvet, mintsem a vizsgálódás lehetséges tárgyának. Akkor úgy látja, hogy a jogi egyetemi képzésekben ritkán találkozni ilyen vagy hasonló tematikájú tantárggyal – ami egyrészt oka, másrészt következménye ennek a mellőzöttségnek. Ezért javaslatokat fogalmaz meg arra vonatkozóan, hogy hogyan lehetne növelni a jog és nyelv irányzat ismertségét és népszerűségét. Ennek egyik lehetséges, de nem túl reális módja, hogy egy kutató jogász és nyelvész diplomával is rendelkezzen, és mindkét tudományterület ismeretanyagát és eszköztárát birtokolva folytasson kutatásokat a két terület metszéspontjában. Ennél sokkal ígéretesebb megoldás lehet a jogászok és nyelvészek együttműködése, amire jó példa John Conley és William O'Barr munkássága.^[36] Az Egyesült Államokban azonban nem egyszerű egy ilyen közös kutatás megszervezése, ugyanis az egyetemek jogi karai fizikailag is elkülönülnek az egyetem egyéb fakultásaitól, különálló egységként működnek. Ezért az együttműködésre nagyobb lehetőség nyílik az európai országokban, ahol a jogi kar csak egy az egyetem többi kara mellett. Jó és egyben előremutató példa erre a 2000-2003, majd 2014-2018 között a Miskolci Egyetem Jogelméleti és Jogsociológiai Tanszékén folytatott empirikus kutatások, melyekben jogász és nyelvész oktatók, kutatók és hallgatók vettek részt.

[41] Egy átfogó tanulmánykötet 2012 tavaszán jelent meg az *Oxford Handbooks in Linguistics* sorozatban Peter Tiersma és Lawrence Solan szerkesztésében:^[37] ez egy 40 fejezetből álló, széles szakirodalmi jegyzéket is tartalmazó mű, ami azonban – a kézikönyvek műfaji jellegéből adódóan – csak arra alkalmas, hogy felvillantsa, az egyes területeken milyen kutatások történtek eddig, de elmélyültebb ismertetésekre nem kerül sor benne. A legfrissebb, 2021-es utolsó frissítéssel online elérhető áttekintő összefoglalása a területnek a *Stanford Encyclopedia of Philosophy* „Law and Language” szócikkében található.^[38]

[42] Az amerikai kutatások megindulásával és fejlődésével nagyjából egyidőben, azokkal párhuzamosan Európában is megkezdődtek a jog és nyelv metszéspontjában a különféle interdiszciplináris kutatások, és különösen a német nyelvterületen sem volt kevésbé termékeny az elmúlt évtizedek munkássága, mint az USA-ban.^[39] A német nyelvű jogi kultúrákban a jog és nyelv irányzat megfelelőjének a jogi nyelvészetet (*Rechtssprachwissenschaft*) tekinthetjük, képviselői azonban leghamarabb a törvénytudományi nyelvészetből igyekeztek elhatárolódni (szemben az angol területekkel, ahol az a jog és nyelv irányzat egyik meghatározó területének tekinthető). A német

nyelvészek ezzel az elhatárolódással elsősorban azt az igényüket kívánták kifejezni, hogy ők nem csupán mint nyelvészek akarnak a jog nyelvvel foglalkozni, hanem annál átfogóbban és mélyrehatóbban. Markus Nussbaumer a jog és nyelv kutatásokat több tematikus csoportra osztja, de két olyan terület van, melyek különösen nagy érdeklődésre tartanak számot német nyelvterületen: az egyik a jogi nyelvnek, mint szaknyelvnek a használatából adódó érthetőségi problémák vizsgálata (nyelvkritikai szempontú megközelítés), a másik pedig annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy a nyelvtudomány eredményei mennyiben járulhatnak hozzá a jogalkalmazó szervek munkájának hatékonyabbá tételéhez (jogi argumentáció és retorika). Az előbbi területen a szaknyelvi és jogi szemantikai kutatások alapvetően a jogalkotás nyelvét vették górcső alá, míg az utóbbi területen konverzációelemzés módszerét alkalmazó projektek inkább a jogalkalmazás nyelvvel foglalkoztak.^[40]

[43] A német nyelvterületen is a hetvenes években következett be a hangsúlyeltolódás az írott jogi nyelv vizsgálata felől a jogi nyelvhasználat kutatása felé. Az angolszász kutatások eredményeire elsőként reagálva egy osztrák szociálpszichológus, Ruth Wodak végzett vizsgálatokat közlekedési baleseteket tárgyaló bírósági eljárásokban.^[41] Kutatásának eredményeit (miszerint nem csak a középosztálybeli vádlottak alkalmazkodnak könnyedén a bírósági tárgyaláson jellemző beszédhelyezethez, hanem az alacsonyabb társadalmi osztályból származó, de már büntetett előéletű vádlottak is) ugyan sok kritika érte, de abból a szempontból mindenképpen mérföldkőnek tekinthető, hogy ez volt az első német nyelvű bírósági hanganyag, és számos, a szociolingvisztika szempontjából jelentős következtetést fogalmazott meg. A későbbi német kutatások a konverzációelemzés térnyerésével már a történet elfogadhatóságával, hitelességével foglalkoztak, és a felszínen megragadható nyelvi-kommunikatív struktúrákra fókuszáltak (erre utaltunk úgy korábban, mint *legal storytelling*, lásd [16]).

[44] A szakirodalom alapján azt lehet megállapítani, hogy német nyelvterületen a nyolcvanas-kilencvenes évek jelentették a jog és nyelv irányzat virágkorát. Kiemelkedőnek számított Ludger Hoffmann monográfiája,^[42] melyben a társalgáselemzés módszertanát alkalmazta a bírósági nyelvhasználat elemzésére, és résztvevő megfigyelés, valamint a tárgyalásokon készített jegyzetei segítségével azt vizsgálta, hogy milyen nyelvi cselekvési sémákba transzformálódnak és hogyan változnak a hétköznapi megélt történések a büntetőjogi eljárás során. Megállapításaiban kritikusán szemléli a bíróság intézményét és javaslatokat tesz arra, hogyan lehetne az aszimmetrikus kommunikációs struktúra megváltoztatásával hatékonyabbá tenni a valóság kiderítésére irányuló tárgyalási stratégiákat.

[45] Európában Hollandia tekinthető még a jog és nyelv kutatások másik „fellegvárának”, ahol már több évtizedes hagyománya van a jogi nyelv vizsgálatának. Wibo M. van Rossum jogi antropológus a kilencvenes évek elejétől foglalkozott – többek között – a multikulturalizmussal, az idegen kultúrák holland kultúrába való beilleszkedésével, és ennek keretében vizsgálta a kulturális különbségek megjelenését jogi környezetben. Egyik tanulmányában és későbbi doktori disszertációjában például azt mutatta be, hogy milyen speciális jellemzőket találhatunk a török származású vádlottak viselkedésében, különösen a bírósági tárgyalás alatt tanúsított testhelyzetükben, és mi ennek az oka.^[43] Tizenégy török származású vádlott részvételével zajlott tárgyalás megfigyelése, valamint a velük készített interjúk alapján fogalmazta meg következtetéseit; szerinte a török vádlottak hollandokétól eltérő testtartása, viselkedése valójában tiszteletük kifejezése a bíróság felé, és így igyekeznek jó benyomást kelteni a bíróban. A probléma „csupán” az, hogy a bírák és a tárgyalás többi hivatásos résztvevője hajlamos az átlagostól eltérő cselekvéseket, magatartásokat félreértelmezni, ami jelentős mértékben kihat a vádlott szavahihetőségének megítélésére is.

[46] Ugyancsak Hollandiában Martha L. Komter, szociológus és nyelvész, az intézményes kommunikáció egyik kiemelkedő kutatójaként a jogi kontextusban zajló interakció vizsgálatával foglalkozik. Több kutatást is végzett rendőrségen és bírósági tárgyalásokon, melyek eredményeiről számos publikációban, monográfiában számolt be holland, francia és angol nyelven egyaránt.^[44] Mind a rendőrségi kihallgatások, mind a bírósági tárgyalások elemzései kapcsán tett megállapításai

azért különösen érdekesek, mert eredményei közelebb állnak a magyar jogrendszer jelenségeihez és problémáihoz, mint az amerikai kutatások – így számos megállapítása közvetlen forrásként szolgált az első magyar jog és nyelv kutatáshoz.

[47] A rendőrségi kihallgatások elemzéséről több írása is megjelent, ezek egyike magyarul is olvasható.^[45] Ebben az írásában azt mutatja be, hogy a rendőrségi kihallgatásokról készült jegyzőkönyvek tartalma alig adja vissza azt a diskurzust, ami a résztvevők között ténylegesen lezajlott a tanú- vagy gyanúsított kihallgatás során. Ennek elsődleges oka szerinte az, hogy a „kérdés-felelet-gépelés” szisztémáját követő kihallgatási technika bizonyos megoldásokat alkalmazhatóbbá tesz másoknál, így a jegyzőkönyvben sokkal inkább a kihallgatást végző rendőrtiszt szavai, megfogalmazásai szerepelnek, mintsem a kihallgatott személy saját szavai. Emellett a jegyzőkönyvek egyes szám első személyű megfogalmazásai nem adják vissza a kihallgatás során zajló valódi interakciót, és a végleges jegyzőkönyv nyelvezete a köznapi nyelv és a jogi szaknyelv furcsa keveréke lesz.

[48] Franciaországban ugyancsak nagy hagyománya van a jogi nyelv vizsgálatának, hiszen a nyelvészet meghatározó alakjai között számos francia származású vagy francia nyelven publikáló szerző volt. Itt is többféle megközelítése létezik a jogi nyelv vizsgálatának: léteznek történeti jellegű vizsgálatok (ezek a „jogi írás” történetébe ágyazva jelennek meg), megtalálhatjuk az analitikus és a preskriptív megközelítést, valamint a jogi szövegek különböző szinteken való elemzését (szavak, dokumentumok és érvelések szintjén).^[46]

[49] A jog és nyelv irányzat meghonosodása Magyarországon két empirikus kutatás miatt alapvetően a Miskolci Egyetem Jogelméleti és Jogszociológiai Tanszékéhez kötődik.

[50] A jog és nyelv irányzat intézményesülésének jele a különböző szakmai szervezetek és folyóiratok megjelenése is, ezekből néhányat említünk. Az *International Language and Law Association (ILLA)*^[47] egyesületet 2007-ben alapította Peter Tiersma, Lawrence Solan és Dieter Stein, majd a kezdeti nehézségek után 2017-ben újrarendítették azt és azóta két évente tartanak konferenciát. Kezdeményezésük célja az volt, hogy a jogi nyelvet kutató nyelvészeket és jogászokat közel hozza egymáshoz és biztosítsa részükre az együttműködés lehetőségét. Az egyesülethez kapcsolódik az *International Journal of Language & Law (JLL)* folyóirat megalapítása 2012-ben.^[48]

[51] Az igazságügyi nyelvészet területén kutató és dolgozó szakemberek szakmai szervezete 1992 óta az *International Association for Forensic & Legal Linguistics (IAFL)*,^[49] folyóiratuk 1994-től *Forensic Linguistics: The International Journal of Speech, Language and the Law* címen jelent meg, majd 2003-tól a kutatási területek bővülése miatt *International Journal of Speech, Language and the Law* címre módosították. 2004-ben az *Applied Linguistics* című folyóirat külön tematikus számot szentelt az igazságügyi nyelvészet alá sorolható legfrissebb kutatások ismertetésének.^[50]

[52] A folyóiratok közül érdemes még megemlíteni az *International Journal for the Semiotics of Law – Revue internationale de Sémiotique juridique* folyóiratot, aminek 2020/3. különszáma a magyar jogi nyelv kutatásának egy szeletét mutatta be.^[51] Magyar nyelven 2017 óta jelenik meg a *Magyar Jogi Nyelv* folyóirat évi két lapszámmal, ami a hazai kutatók és gyakorló szakemberek, például bírók, tolmácsok részére biztosít lehetőséget kutatási témáik publikálására.^[52]

2.4. A jog és nyelv irányzat területei

[53] Mivel nincs egy egységes álláspont arra nézve, hogy mely kutatási területek tartoznak a jog és nyelv irányzathoz, a következőkben néhány olyan területet veszünk számba, amelyek esetében többnyire konszenzus van a szakirodalomban, hogy azok a jog és nyelv irányzat alá sorolhatók. Ezek

- a beszédaktus-elmélet,
- a retorika,
- a jog és nyelv irodalom irányzat,

- a jog és szemiotika (azon belül a narrativitás-elmélet),
- a két- és többnyelvűség kutatása,
- a tárgyalótermi kutatások (*courtroom studies*),
- az igazságügyi nyelvészet és
- a diskurzus-elmélet.

Mivel ezek a kutatási területek valamely más tudományterület talaján, azok módszertanát alkalmazva alakultak ki, ezért röviden ezeket is bemutatjuk, és utána térünk rá arra, hogy segítségükkel mit lehet megtudni a jogi nyelv és nyelvhasználat, vagy általában a jog működéséről, esetenként konkrét kutatások ismertetésével.

[54] A nyelvfilozófiai fordulatnak (lásd [22]) köszönhetően jelenik meg a nyelvészetben belül az a felismerés, hogy a nyelvhasználat nem csupán szabálykövetés, hanem az emberek cselekvésének egyik módja, azaz a nyelvhasználat önmagában cselekvés, amivel a *beszédaktus-elmélet* foglalkozott részletesen. A beszédaktus-elmélet megalapozása és kidolgozása John L. Austin^[53] angol nyelvfilozófus nevéhez kötődik, majd követőiből alakult meg a „köznapi nyelv filozófiája” (*ordinary language philosophy*) nevű irányzat. Képviselői azt hangsúlyozzák, hogy a köznapi nyelvel nincs semmi baj, alkalmas arra, hogy bármit képesek legyünk kifejezni és megtenni a segítségével, így tehát alkalmas filozófiai vizsgálódásokra; sőt, éppen ezt kell tanulmányoznia a filozófiának, ha mélyebben meg akarja érteni az emberi életet. A beszédaktus-elmélet másik jelentős képviselője John R. Searle amerikai filozófus volt, aki tovább elemezte a beszédaktusok jellemzőit,^[54] munkásságának érdeme pedig elsősorban abban mutatkozik meg, hogy ennek köszönhetően vált végleg meghaladottá az ún. strukturalista szemlélet a nyelvészetben (miszerint a nyelv egy jelrendszer, a nyelvészet pedig ennek a speciális jelrendszernek a tudománya, lásd [22]).

[55] A beszédaktus-elmélet megállapításai különösen érdekes következtetésekre vezetnek a jogi nyelv elemzésekor. Dennis Kurzon még a nyolcvanas évek közepén megkísérelte a beszédaktus-elméletet a jogra alkalmazni,^[55] és azóta is számos tanulmány született ezzel a céllal. Az a megállapítás ugyanis, miszerint bizonyos kifejezésekkel (ezek az ún. *performatívumok*) nem csupán valamilyen információt közlünk, hanem magával a közléssel tulajdonképpen egy cselekvést is végrehajtunk, a jog területén különösen megállja a helyét. Jogi kontextusban ugyanis számos olyan kifejezés, nyelvi aktus létezik, melyek kimondása bizonyos joghatással, jogkövetkezménnyel jár. Amikor például a bíró az ítélethirdetéskor azt mondja, hogy „A vádlottat három év börtönben letöltendő szabadságvesztésre ítélem.”, akkor ezzel a mondattal azt a jogkövetkezményt váltja ki, hogy a vádlottat megfosztják személyi szabadságától, és az elkövetkező három évet egy börtön falai között fogja tölteni. A példában az „ítélem” ige az a performatívum, melynek kimondásával a bíró egyúttal cselekszik is. Ezek a jogi performatívumok alapozzák meg a jog institutionalista szemléletét, miszerint a beszédaktusok beavatkoznak a világba, nem csak közölnek valamit a világról. A jogi performatívumok szabályainak kutatásakor különítették el az ún. *konstitutív szabályokat*, melyek azokat a feltételeket és körülményeket rögzítik, amelyek mellett a performatív aktus sikeres és érvényes lesz, azaz kiváltja a kívánt hatást. Ezek a konstitutív szabályok intézményeket hoznak létre (mint például a házasság, a tulajdon vagy az igazságszolgáltatás intézményeit), melyek társadalmi tényként léteznek, jogokat és kötelezettségeket keletkeztetnek.

[56] Ugyancsak a nyelvhasználat vizsgálata vezetett a nyelvészetben arra a felismerésre, hogy a nyelvhasználat egyik célja lehet a másik ember meggyőzése: ezzel foglalkozik a *retorika* (->*retorika és jog*). Mint a meggyőzés tudománya és művészete, a retorika a nyelv adott beszédhelyzetben való használatának azon szabályait foglalja össze, melyek segítségével a hallgatóságot meg lehet győzni valamiről. A jog és a retorika az ókortól kezdve szoros kapcsolatban állt egymással: már Arisztotelész^[56] is a törvényszéki szónoklatot nevesítette a retorika egyik típusaként. Az ókorban a retorika kitüntetett területe volt a bírósági beszéd, hiszen akkoriban a szóbeliség nem „csupán” az eljárási törvény egyik alapelve volt, hanem tényleges és kizárólagos gyakorlata. A retorika újkori virágzása a XX. század második felében kezdődött meg az Egyesült Államokban, de a klasszikus retorikával szemben ez már inkább a tömegkommunikáció és az egyirányú kommunikáció

manipulációs technikáival foglalkozik, és a nyilvános beszéd szinterei, valamint a retorika mint mesterségbeli tudás némiképp háttérbe szorult. A politikai kampányok, a reklámok, a marketing világában különféle kézikönyvek készülnek az újkori „szónokok” részére, akik már nem művészetként tekintenek a szónoklatra, céljuk csupán a minden áron való meggyőzés, rábeszélés valamely termék (beleértve a politikust is) vagy szolgáltatás megvásárlására. A jog és nyelv kapcsolódási pontjait a retorika felől kutató szerzők közül Peter Goodrich^[57] és Austin Sarat^[58] munkássága kiemelkedő, de nagy számban található olyan, jogászok által írt kézikönyveket is, melyek arra tanítják a jogászokat, hogyan használják a nyelvet a meggyőzés eszközeként.

[57] A jog és nyelv irányzat egyik részterületének tekinthetjük a *jog és irodalom* irányzatot is. A jog és nyelv irányzathoz hasonlóan ez is a hetvenes években kezdett körvonalazódni és indult fejlődésnek, viszonyukra azonban már a kezdetektől fogva inkább az elkülönülés, a távolságtartás és a mellérendeltség volt jellemző. Ugyanakkor szoros kapcsolat is van közöttük, hiszen vannak olyan kutatási témák, melyek mindkét területen megjelennek, például: az értelmezés irodalmi és jogi elméletei (a szerző szándéka szerinti értelmezés, vagy a hallgatóság/címzettek szerepe az értelmezésben); a szerzőségi problémák kutatása stb. (->a jog megjelenítése az irodalomban, ->az igazságszolgáltatás megjelenítése az irodalomban).

[58] A *jog és szemiotika* is gyakran megjelenik a jog és nyelv irányzat részterületeként. A jogi szemiotikának (ami egyébként a kontinentális országokban jobban elterjedt, mint az angol-amerikai területen) 1987 óta saját folyóirata van (*International Journal for the Semiotics of Law*), amelyben rendkívül szerteágazó témákban található cikkek. A számtalan terület közül Bernard Jackson egyik kutatását említjük meg, melyben a *narrativitás-elméletet* (lásd [16]) alkalmazta a jogi nyelvre.^[59] Két bírósági ítélet^[60] összehasonlításával igyekszik demonstrálni, hogy a két eset valójában ugyanarról a típusú történetről (a szélhámosságról) szól, de azok más narratív struktúra köré szerveződnek: az egyik a „becsapott szegény”, míg a másik a „lővő tett gazdag” történeteként jelent meg a bírósági tárgyalás során, és Jackson állítása szerint e különbségre tekintettel született egymással teljes mértékben ellentétes bírói döntés a két ügyben.

[59] A jog és nyelv irányzathoz sorolhatjuk még a jogi szövegek más nyelvre való fordításának nehézségeivel, a *két- vagy többnyelvűség problémájával* foglalkozó kutatásokat is; ez az Európai Unió kibővítésével került különösen előtérbe a kontinensen. Az a tény, hogy az Unióban már több mint húsz hivatalos nyelv létezik, nem csupán a fordítókat hozza nehéz helyzetbe, hanem a jogászokat is, akiknek azzal a helyzettel kell szembesülniük, hogy gyakran nincs egy végső, autoratív jogszabály szöveg, melyre támaszkodhatnának.^[61] Az Egyesült Államokban a többnyelvűség ugyancsak létező probléma, de ott inkább az ún. nyelvi jogokkal foglalkoznak, amit alapvetően emberi jogi problémaként szokás definiálni. Ide sorolhatók a nyelvi kisebbségek tolmácsoló jogával, a büntetőeljárásban a nem anyanyelvű gyanúsított figyelmeztetésével, a kétnyelvű oktatással, és a saját anyanyelv munkahelyen való használatának lehetőségével foglalkozó kutatások.^[62] Az e területen tevékenykedő kutatók általában nem sorolják magukat a jog és nyelv irányzathoz, hanem sokkal inkább az etnikai és faji kisebbségek jogaiért küzdő mozgalmakhoz.

[60] Végül azt a három kutatási területet mutatjuk be röviden, amelyek egész biztosan a jog és nyelv irányzathoz tartoznak, ugyanis minden szakirodalom, tanulmánygyűjtemény és kézikönyv a jog és nyelv irányzathoz sorolja ezeket:

1. a tárgyalótermi diskurzusok vizsgálatát (*courtroom studies*),
2. az igazságügyi nyelvészetet és
3. a diskurzus-elméletet.

Ami közös bennük, hogy

- jellemzően a társalgáselemzés eszközeinek alkalmazásával,
- elsősorban a beszélt (ritkábban az írott) jogi nyelv jellegzetességeinek feltárásával és leírásával,

- a jog mindennapi, a laikusok által is megtapasztalt működéséről adnak képet.

[61] A *tárgyalótermi diskurzusok vizsgálata (courtroom studies)* az 1970-es években az Egyesült Államokban kezdődött meg, és az évtizedek során számos kutatás zajlott például a következő témakörökben:

- a laikusok és a jogászok nyelvhasználati sajátosságai;
- a kérdésfeltevés módjának hatása a tanúk emlékezetére;
- a különböző nyelvhasználati módok hatása a tanúk szavahihetőségének és az ügyvédek munkájának megítélésére;
- a jogászok szóhasználatának hatása a tanúk szavahihetőségére;
- az esküdteknek adott bírói utasítások érthetősége és hatékonysága;
- a narratív történetmesélés, mint egy lehetséges tanúzási modell elemzése;
- az amerikai jogi eljárásokban jellemző szó szerinti jegyzőkönyv-készítés nyelvészeti és jogi vonatkozásai;
- a vádalku során alkalmazott nyelvhasználat;
- az ügyfél és az ügyvéd közötti nyelvhasználat vizsgálata.

Több kutatásban a résztvevő megfigyelés módszere mellett hangfelvételek készítésével olyan adatbázisokat hoztak létre, ami hosszabb távon lehetővé tette jogászok és nyelvészek részére egyaránt a hanganyagok elemzését. Ebbe a körbe illeszkednek a Miskolci Egyetemen végzett kutatások is, ami a Miskolc Jogi Korpusz adatbázis felépítéséhez vezetett, amiben az írott jogi szövegek mellett rendőrségi kihallgatásokon és bírósági tárgyalások készült hangfelvételek és azok átiratai is helyet kaptak, és további elemzésekre bárki számára hozzáférhetőek.^[63]

[62] Az *igazságügyi nyelvészet (forensic linguistics)* azzal a nem titkolt céllal alakult ki, hogy az igazságügyi orvostan nyomdokaiba lépjen, és – a hasonló elnevezésen túl – a terület elérje azt a státuszt és elismertséget, amit az orvostudomány már kivívott magának: ahogyan orvosi kérdésekben egy orvosszakértő szaktudására van szükség egy jogi eljárásban, nyelvészeti kérdésekben nyelvész szakértőket rendeljenek ki szakkérdések eldöntésére. Jellemzően az igazságügyi nyelvészek feladatai közé tartozik egy-egy konkrét megnyilatkozás szerzőjének azonosítása (ez lehet például egy lehallgatási ügyben a hangfelvételen szereplő személy, vagy egy névtelen levél írójának azonosítása, esetleg plagizálás bizonyítása); egy személy származásának megállapítása a beszéde alapján; esetenként arra kéri fel őket, hogy adjanak szakvéleményt arról, hogy egy jogi kifejezéseket is tartalmazó szöveg (például egy kaparós sorsjegy használati útmutatója) mennyire érthető és egyértelmű egy laikus számára; egy magyar eljárásban pedig azt határozták meg nyelvész szakértők, hogy mennyi időre lett volna minimálisan szüksége a közjegyzőnek ahhoz, hogy úgy olvassa fel a hitelszerződést az adósnak, hogy az megértse az abban foglaltakat.^[64]

[63] A *diskurzus-elmélethez*, mint irányzathoz olyan elméleti írások és empirikus kutatások tartoznak, melyek a bíróságon vagy más jogi környezetben, a jogászok és laikusok között zajló diskurzus-stratégiákat vizsgálják, részben a társalgáselemzés módszerével – ezért az empirikus vizsgálatok részben átfedésben vannak a *courtroom studies* alá besorolható kutatásokkal. Másrészt a diskurzus-elmélet kritikai irányzata is gyakran olyan empirikus kutatásokba fut ki, amelyek rávilágítanak például arra, hogy a domináns beszédstílus^[65] a jogi környezetben zajló diskurzusokban a patriarchizmust szolgálja, és ezáltal hátrányba hozza a nőket; vagy hogy a bántalmazó felet képviselő ügyvéd már a kérdésfeltevésével, szóhasználatával, tehát pusztán nyelvi eszközökkel hátrányba hozza a sértettet.

[64] Ez utóbbi három terület tehát részben átfedéseket mutat és módszertanilag is közel állnak egymáshoz. Közös még bennük a kritikai attitűd is, hiszen olyan jogon kívüli (nyelvi) szempontokra világítanak rá, melyekre tekintettel és azok figyelembevételével javítható lenne a jog működése, és mind a jogalkotás, mind a jogalkalmazás számára fontos támpontokat adnak arról, hogyan lehetne a jogot közelebb hozni az átlagemberek életéhez.

3. JEGYZETEK

- [1] Lásd erről a párhuzamról részletesen SZABÓ Miklós: „Szó szerint... A jog és nyelv interferenciájáról” in SZABÓ Miklós – VARGA Csaba (szerk.): *Jog és nyelv*, Budapest, Books in Print Bt, 2000, 1–4.
- [2] Az eredetileg halála után, 1951-ben megjelent műve magyarul: Ludwig WITTGENSTEIN: *Filozófiai vizsgálódások*, Budapest, Atlantisz, 1992, 30.
- [3] A játék és a jog kapcsolódási pontjainak részletes kifejtését adja Szabó Miklós Johan Huizinga 1938-ban megjelent művére támaszkodva. Lásd SZABÓ Miklós: „Játsszunk!” in SZABÓ Miklós (szerk.): *Ius Humanum. Ember alkotta jog. Műhelytanulmányok*, Miskolc, Bíbor, 2001, 41–73; Johan HUIZINGA: *Homo ludens. Kísérlet a kultúra játék-elemeinek meghatározására*, Szeged, Universum, 1990. A játék és a jog közötti metaforával Herbert Hart munkásságában is találkozunk. Lásd Herbert L. A. HART: *A jog fogalma*, Budapest, Osiris, 1995.
- [4] KISS Jenő: *Társadalom és nyelvhasználat. Szociolingvisztikai alapfogalmak*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó 1995, 74–78. Ugyanakkor a szaknyelvnek más felfogása is létezik a nyelvtudományban, és csoportnyelvként, alnyelvként, funkcionális stílusként vagy regiszterként is szokás rá hivatkozni. KURTÁN Zsuzsa: *Szakmai nyelvhasználat*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2003, 39–44.
- [5] Martin JOOS: *The Five Clocks: A Linguistic Excursion into the Five Styles of English Usage*, New York, Harcourt, Brace and World, 1961; Brenda DANET: „Language of the Legal Process” *Law and Society Review* 1980, 445–564; KARCSAY Sándor: „Jog és nyelv” *Jogtudományi Közlöny* 1981/4, 330; Douglas BIBER: „A typology of English texts” *Linguistics* 1989, 3–43; Peter M. TIERSMA: *Legal Language*, University of Chicago Press, 1999.; Maurizio GOTTE – Vijay K. BHATIA: *Explorations in specialized genres*, Peter Lang, 2006.
- [6] ZÓDI Zsolt: „Jogi szövegtípusok” *Magyar Jogi Nyelv* 2017/2, 20–29.
- [7] A nyelvészet területeinek, valamint a jogi nyelv és nyelvhasználat kutatására releváns eredményeinek részletes bemutatását lásd VINNAI Edina: *Jog és nyelv határán. A jogi nyelvhasználat nemzetközi és hazai kutatása*, Budapest, Gondolat, 2017.
- [8] A narratológia megalapozója Vladimir Propp volt, aki orosz tündérmesék elemzése során jutott erre a következtetésre. Vladimir J. PROPP: *A mese morfológiája*, Budapest, Osiris–Századvég, 1995.
- [9] Harvey SACKS – Emanuel SCHEGLOFF – Gail JEFFERSON: „A simplest systematics for the organisation of turn-taking in conversation” *Language* 1974/4, 696–735.
- [10] Michel FOUCAULT: *The Archeology of Knowledge and the Discourse of Language*, London, Tavistock, 1972.
- [11] International Plain Language Federation.
- [12] ISO 24495-1:2023(en) Plain language — Part 1: Governing principles and guidelines.
- [13] David MELLINKOFF: *The Language of the Law*, Little, Brown & Co., Toronto, 1963.

- [14] Az eredetileg halála után, 1951-ben megjelent műve magyarul Ludwig WITTGENSTEIN: *Filozófiai vizsgálódások*, Budapest, Atlantisz, 1992, 30.
- [15] Az eredetileg halála után, 1916-ban megjelent műve magyarul: Ferdinand de SAUSSURE: *Bevezetés az általános nyelvészetbe*, Budapest, Gondolat, 1967.
- [16] Roman Jakobson szerint a nyelvi kifejezések megfogalmazása ún. nyelvi kódokon történik, és az ezek közötti váltást nevezi fordításnak, melynek három formáját különbözteti meg. Az *interszemiotikus* fordítás („átalakítás”) a nyelvi jeleknek nem nyelvi jelekkel való értelmezése (például a szöveges példák a matematikában). Az *interlingvális* fordítás az, amit a hétköznapi nyelvben is a fordítás fogalma alatt értünk, amikor a nyelvi jeleket más nyelv segítségével értelmezzük (például magyarról angolra fordítunk egy szöveget). Végül az *intralingvális* fordítás az ugyanazon nyelven belüli kódok (mint például a köznapi és a jogi nyelv kódja) között történik, de ebbe a körbe tartozik az eltérő nyelvhasználati módok, regiszterek közötti fordítás is, aminek lehetnek társadalmi, kulturális vagy szociális okai. Lásd Roman JAKOBSON: „Fordítás és nyelvészet” in UŐ: *Hang – jel – vers*, Budapest, Gondolat, 1972, 424–434.
- [17] Ennek az átfordítási folyamatnak részletes leírását lásd SZABÓ Miklós: „Nyelvi átfordítások a jogban” in SZABADFALVI József (szerk.): *Facultas Nascitur. 20 éves a jogászképzés Miskolcon*, Miskolc, Bíbor, 2001, 471–491; SZABÓ Miklós: „Jogeset születik” in UŐ (szerk.): *Nyelvében a jog. Nyelvhasználat a jogi eljárásban*, Miskolc, Bíbor, 2010, 261–286.
- [18] A szociolingvisztika rendkívül kiterjedt, szerteágazó tudományág, és nagyon gazdag szakirodalma van. A szociolingvisztika átfogó ismertetésére magyarul lásd Ronald WARDHAUGH: *Szociolingvisztika*, Budapest, Osiris, 2005; Peter TRUDGILL: *Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába*, Szeged, JGYTF Kiadó, 1977; KISS Jenő: *Társadalom és nyelvhasználat. Szociolingvisztikai alapfogalmak*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1995.
- [19] Basil BERNSTEIN: „Nyelvi szocializáció és oktathatóság” in PAP Mária – SZÉPE György (szerk.): *Társadalom és nyelv. Szociolingvisztikai írások*, Budapest, Gondolat, 1975, 393–431.
- [20] Pierre BOURDIEU: „Az iskolai kiválóság és a francia oktatási rendszer értékei.” in UŐ: *A társadalmi egyenlőtlenségek újratemelődése. Tanulmányok*, Budapest, General Press, 2010, 53–91.
- [21] William LABOV: *The Social Stratification of English in New York City*, Washington, Center for Applied Linguistics, 1966.
- [22] BÍRÓ Zoltán: „Beszéd és környezet. Tanulmányok az anyanyelvhasználat köréből” *Magyar Nyelvőr* 1984, 162–171.
- [23] Ezt az iskolai oktatásban is megjelenő jelenséget minősítette a michigani bíróság diszkriminációnak a híres Ann Arbor-i ügyben 1979-ben (Martin Luther King Junior Elementary School Children et al. v Ann Arbor School District). Ismertetését lásd például William LABOV: „From Objectivity and Commitment in Linguistic Science: The Case of the Black English Trial in Ann Arbor” *Language in Society* 1982, 165–201.
- [24] KISS Jenő: *Társadalom és nyelvhasználat. Szociolingvisztikai alapfogalmak*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó 1995, 124–125, 129–132.
- [25] Az irányzathoz köthető a *Law and Society Association* megalakulása 1964-ben, és az egyesület gondozásában 1967 óta megjelenő *Law and Society Review* című folyóirat megjelentetése.
- [26] Austin SARAT: „Vitality Amidst Fragmentation: On the Emergence of Postrealist Law and Society Scholarship” in UŐ (szerk.): *The Blackwell Companion to Law and Society*, Oxford, Blackwell Publishing, 2004; Pierre SCHLAG: „Spam Jurisprudence, Air Law, and the Rank Anxiety of Nothing Happening. (A Report on the State of the Art)” *Georgetown Law Journal* 2009, 803; Robin WEST: „A Reply to Pierre” *Georgetown Law Journal* 2009, 865; Daphna HACKER: „Law and Society Jurisprudence” *Cornell Law Review* 2011, 727–748.

- [27] Donald J. BLACK: „The Social Organization of Arrest” *Stanford Law Review* 1971, 1087–1111.
- [28] Martha A. FINEMAN: *The Illusion of Equality: The Rhetoric and Reality of Divorce Reform*, Chicago, University of Chicago Press, 1991.
- [29] Allan LIND – Tom TYLER: *The Social Psychology of Procedural Justice*, New York, Plenum, 1988.
- [30] SAJGÁL Mónika: „A kvalitatív kutatási módszertan lehetőségei és korlátai a jog és nyelv kapcsolatának tükrében” in SZABÓ Miklós (szerk.): *Nyelvében a jog. Nyelvhasználat a jogi eljárásban*, Miskolc, Bíbor, 2010, 104.
- [31] Ahogy azt Horváth Barna megfogalmazta, a jogi perekben a színházi drámákhoz hasonlóan jellemző a megszervezett cselekmények rendszere és a konfliktushelyzetek sokasága, azaz a per egy „sűrített dráma”, egy „Circus Juris”. HORVÁTH Barna: *A génusz pere. Sokrates – Johanna*, Kolozsvár, Univ. Francisco-Josephina, 1942. A mű ilyen szempontú elemzésére lásd H. SZILÁGYI István: „Horváth Barna génusza” in UŐ: *Jog – irodalom. Tanulmányok a »jog és irodalom« köréből*, Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Összehasonlító Jogi Intézet, 2010, 33–88.
- [32] Judith N. LEVI – Anne Graffam WALKER (szerk.): *Language in the Judicial Process*, New York, Plenum Press, 1990.
- [33] John M. CONLEY – William M. O'BARR: *Just Words. Law, Language, and Power*, Chicago, The University of Chicago Press, 1998.
- [34] Frances OLSEN – Alexander LORZ – Dieter STEIN (szerk.): *Law and Language: Theory and Society*, Düsseldorf, Düsseldorf University Press, 2008.
- [35] Peter TIERSMA: „What is Language and Law? And Does Anyone Care?” in Frances OLSEN – Alexander LORZ – Dieter STEIN (szerk.): *Law and Language: Theory and Society*, Düsseldorf, Düsseldorf University Press, 2008, 9–34.
- [36] John M. CONLEY – William M. O'BARR: *Rules versus Relationships: The Ethnography of Legal Discourse*, University of Chicago Press, 1990; John M. CONLEY – William M. O'BARR: *Just Words. Law, Language, and Power*, The University of Chicago Press, 1998.
- [37] Lawrence M. SOLAN – Peter M. TIERSMA (szerk.): *The Oxford Handbook of Language and Law*, Oxford, Oxford University Press, 2012.
- [38] Stanford Encyclopedia of Philosophy: [Law and Language](#).
- [39] A német nyelvű szakirodalom ismertetését részletesebben lásd SAJGÁL Mónika: „A kvalitatív kutatási módszertan lehetőségei és korlátai a jog és nyelv kapcsolatának tükrében” in SZABÓ Miklós (szerk.): *Nyelvében a jog. Nyelvhasználat a jogi eljárásban*, Miskolc, Bíbor, 2010, 91–116.
- [40] Markus NUSSBAUMER: *Sprache und Recht*, Heidelberg, Julius Groos, 1997, 1–10.
- [41] Ruth WODAK: *Das Sprachverhalten von Angeklagten bei Gericht*, Kronberg, Scriptor Verlag, 1975.
- [42] Ludger HOFFMANN: *Kommunikation vor Gericht*, Narr, Tübingen, 1983.
- [43] Wibo M. VAN ROSSUM: *The Appearance of a Turkish Defendant in a Dutch Courtroom. Sociability and Ceremoniality in Court Behaviour*, Paper presented at the „Law and Society” Congress, Scotland, July 1996; Wibo M. VAN ROSSUM: *Appearing before the judge. The dos and don'ts of standing trial and the ritual of Turkish defendants in court*. PhD, University of Amsterdam, 1998.
- [44] Martha L. KOMTER: „Accusations and Defences in Courtroom Interaction” *Discourse & Society* 1994/2, 165–187; Martha L. KOMTER: *Dilemmas in the courtroom. A Study of Trials of Violent Crime in the Netherlands*, Mahwah–London, Lawrence Erlbaum, 1998; Martha L. KOMTER: „La construction de la preuve dans un interrogatoire de police” *Droit et Société* 2001, 367–393; Martha L. KOMTER: „The Suspect's Own Words: The Treatment of Written Statements in Dutch Courtrooms” *The International Journal of Speech, Language and the Law* 2002/2, 168–192; Martha L. KOMTER: „The Interactional

Dynamics of Eliciting a Confession in a Dutch Police Interrogation" *Research on Language and Social Interaction* 2003/4, 433–470.

[45] Martha L. KOMTER: „The Construction of Records in Dutch Police Interrogations" *Information Design Journal* 2003/2–3, 201–213. [Magyarul: „Rendőrségi kihallgatási jegyzőkönyvek összeállítása Hollandiában" in SZABÓ Miklós (szerk.): *Nyelvében a jog. Nyelvhasználat a jogi eljárásban*, Miskolc, Bíbor, 2010. 137–151.]

[46] Lásd a *Lidil – Revue de linguistique et de didactique des langues* folyóirat „Langue du droit – Mots, documents et raisonnements (The Language of Law: Words, Documents, and Arguments) című tematikus számát.

[47] International Language and Law Association (ILLA).

[48] *International Journal of Language & Law (JLL)*.

[49] International Association for Forensic & Legal Linguistics (IAFLL).

[50] *Applied Linguistics* Volume 25, Issue 4, December 2004.

[51] International Association for Forensic and Legal Linguistics (IAFLL).

[52] *Magyar Jogi Nyelv*.

[53] John L. AUSTIN: *Tetten ért szavak*, Budapest, Akadémiai, 1990.

[54] A téma szempontjából magyar nyelven is megjelent legfontosabb művei John R. SEARLE: *Elme, nyelv és társadalom. A való világ filozófiája*, Budapest, Vince, 2000; John R. SEARLE: *Beszédaktusok*, Budapest, Gondolat, 2009; John R. SEARLE: „Közvetett beszédaktusok" in PLÉH Csaba – SÍKLAKI István – TERESTYÉNI Tamás (szerk.): *Nyelv – kommunikáció – cselekvés*, Budapest, Osiris, 2001, 62–81.

[55] Dennis KURZON: *It Is Hereby Performed: Explorations in Legal Speech Acts*, Amsterdam, John Benjamins Publishing Co., 1986.

[56] ARISZTOTELÉSZ: *Rétorika*, Budapest, Gondolat, 1982.

[57] Peter GOODRICH: *Legal Discourse: Studies in Linguistics, Rhetoric and Legal Analysis*, London, Macmillan, 1987.

[58] Austin SARAT – Thomas R. KEARNS (szerk.): *The Rhetoric of the Law*, University of Michigan Press, 1996.

[59] Bernard JACKSON: *Law, Fact and Narrative Coherence*, Liverpool, Deborah Charles Publications, 1988.

[60] Phillips v Brooks Ltd. (1919) 2 KB 243.; Ingram v Little (1961) 1 QB 31.

[61] Vijay BHATIA – Christopher CANDLIN – Jan ENGBERG – Anna TROSBORG: *Multilingual and Multicultural Contexts of Legislation: An International Perspective*, Bern, Peter Lang, 2003.

[62] Susan BERK-SELIGSON: *The Bilingual Courtroom. Court Interpreters in the Judicial Process*, Chicago, University of Chicago Press, 1990; A nyelvi jogok kérdéséről magyar nyelven lásd például ANDRÁSSY György: *Nyelvi jogok: A modern állam nyelvi jogának alapvető kérdései, különös tekintettel Európára és az európai integrációra*, Pécs, JPTE, 1998; KONTRA Miklós: „Nyelv és jog" in KIEFER Ferenc (szerk.): *A magyar nyelv kézikönyve*, Budapest, Akadémiai, 2003, 551–566; LÁNCOS Petra Lea: *Nyelvpolitika és nyelvi sokszínűség az Európai Unióban*, Budapest, Pázmány Press, 2014.

[63] A korpusz bemutatásáról részletesen lásd a 2014–2018 közötti OTKA kutatást lezáró tanulmánykötetet SZABÓ Miklós – VINNAI Edina (szerk.): *A törvény szavai*, Miskolc, Bíbor, 2018.

[64] MAJOROS Tünde: „Intralingvális fordítások a bírósági nyelvhasználatban – a laikusokkal való hatékony kommunikáció" *Magyar Jogi Nyelv* 2018/1. 6–12.

[65] A domináns és az együttműködő beszédstílust (*single-voice, double-voice discourse*) Amy Sheldon és Diane Johnson különítették el gyerekekkel végzett kutatásukban: Amy SHELDON – Diane JOHNSON: „Preschool negotiators: Linguistic Differences in How Girls and Boys Regulate the Expression of Dissent in Same-Sex Groups” in Roy J. LEWICKI – Blair H. SHEPPARD – Robert J. BIES (szerk.): *Research on Negotiation in Organizations*, (Vol. 4.), Bingley, JAI Press Inc., 1994.